

University of Groningen

Strafrechtelijk relevante causaliteit

Kwakman, Nico

Published in:
 Tijdschrift Praktijkwijzer Strafrecht

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
 Final author's version (accepted by publisher, after peer review)

Publication date:
 2014

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
 Kwakman, N. (2014). Strafrechtelijk relevante causaliteit. *Tijdschrift Praktijkwijzer Strafrecht*, 2014(7), 134-136. [TPWS 2014/31].

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Strafrechtelijk relevante causaliteit

N.J.M. Kwakman

Vooraf

Het strafrecht kent vele delicten waarbij de causaliteit een rol speelt. Het betreft delicten waarbij een bepaald – door de dader veroorzaakt – gevolg de voorwaarde (of één van de voorwaarden) voor strafbaarheid is. In dat geval moet de vraag worden beantwoord of er sprake is van een ‘**strafrechtelijk relevant**’ oorzakelijk verband tussen de gedraging van de verdachte en het (verboden) gevolg. Want niet elk causaal verband is strafrechtelijk gezien altijd even relevant.

In de meeste gevallen zal de vraag naar het strafrechtelijk relevante causale verband weinig problemen opleveren. Echter, in gevallen waarin er sprake is van een combinatie van oorzaken, moet worden nagegaan welke oorzaken strafrechtelijk gezien relevant zijn. Zo kan het zijn dat andere oorzaken zo doorslaggevend zijn, dat ze – strafrechtelijke gezien – de ‘causale keten’ tussen de gedraging van de verdachte en het (verboden) gevolg ‘doorbreken’, of anderszins in de weg staan aan de strafrechtelijke toerekening van het gevolg aan de verdachte.

Dat alles vraagt om een strafrechtelijke **waardering** van de feiten. Daarvan is afhankelijk of ‘*het gevolg in redelijkheid aan de verdachte kan worden toegerekend*’.

Deze leer van de ‘redelijke toerekening’ is door de Hoge raad aanvaard nadat rechtsgeleerden lange tijd tevergeefs hadden geprobeerd een sluitende en bevredigende definitie te formuleren met betrekking tot het begrip ‘strafrechtelijk relevante causaliteit’.¹ Met deze ‘toerekening naar redelijkheid’ heeft de Hoge Raad echter een nogal vaag (non)criterium binnengehaald, dat in de rechtspraak nader is en zal moeten worden ingevuld. Gelet op de huidige stand van het recht op dit punt, kunnen voor een min of meer concrete invulling van het begrip ‘toerekening naar redelijkheid’ de volgende indicaties dienen:

1. Is er sprake van een ‘**condicio sine qua non**’?

Het betreft de ondergrens van de strafrechtelijk relevante causaliteit: als de gedraging van de verdachte kan worden weggedacht, d.w.z. als zonder de gedraging van de verdachte het verboden gevolg toch zou zijn ingetreden, dan kan het gevolg al op voorhand niet aan de verdachte worden toegerekend.

2. Is er sprake van een ‘**relevante**’ veroorzakende factor?

Wordt door de gedraging van de verdachte een belang geschonden dat door de delictsomschrijving of een veiligheids- of gedragsvoorschrift wordt beschermd? Is er met andere woorden sprake van een ‘causaliteitsrelatie’ waarop de delictsomschrijving of het gedragsvoorschrift doelt, gelet op de – mede aan de wetsgeschiedenis te ontleen – bedoeling van de wetgever? Is de wijze van totstandkoming van het gevolg ‘typisch’ voor dit delict?

Het betreft hier dus de zogenaamde ‘relativiteitstheorie’ of de ‘Schutznormleer’.

Als het ‘ruime’ delictsomschrijvingen betreft – bijvoorbeeld dood door schuld – dan kan elke ‘gevaarlijke’ gedraging die tot de dood zou kunnen leiden, als een relevante veroorzakende factor worden beschouwd als de dood daadwerkelijk intreedt.

Dat kan anders zijn bij ‘beperkt’ omschreven delictsomschrijvingen, zoals vrijheidsbeneming met de dood tot gevolg. Als de gijzelnemer de gijzelaar neerschiet, omdat hij ‘er van af wil’, is de wijze waarop de dood intreedt niet ‘typisch’ voor dit delict. De wetgever heeft bedoeld dat de dood het meer directe gevolg zou zijn van de vrijheidsbeneming, bijvoorbeeld vanwege de angstgevoelens die de vrijheidsbeneming voor de gijzelaar met zich mee bracht. Overigens zal de gijzelnemer die de gijzelaar in het hiervoor genoemde geval neerschiet, strafrechtelijk gezien de dans niet ontspringen,

¹ HR 12 september 1978, *NJ* 1979, 60 (Letale longembolie); zie ook HR 23 december 1980, *NJ* 1981, 534.

dat zal duidelijk zijn. Hij kan echter niet worden veroordeeld voor vrijheidsbeneming de dood ten gevolge hebbend.

Een ander voorbeeld is het verbod om door rood licht te rijden. Daarmee is bedoeld ongevallen op kruispunten te voorkomen en tegelijkertijd een goede doorstroming van het verkeer te bevorderen. Als iemand door rood licht rijdt en een paar straten verderop een andere verkeersdeelnemer aanrijdt, dan is het door het rode licht rijden wel *condicio sine qua non*, maar geen ‘relevante veroorzakende factor’ voor de latere aanrijding.

3. Zijn er **indicatoren** op grond waarvan mag worden aangenomen dat het (verboden) gevolg ‘in redelijkheid aan de verdachte is toe te rekenen’?

Daarbij moet een aantal vragen worden beantwoord:

Allereerst: om welke delictstype gaat het ? (de zgn. ‘**differentiatie**’ naar delictstype):

Betreft het een materieel opzetdelict? Of een culpoos gevolgsdelict? Of een delict met een gevolg als bijkomende voorwaarde voor strafbaarheid of strafverzwaring (de causaliteit speelt ook dan een rol).

In geval van een **materieel opzetdelict** wordt het gevolg al snel toegerekend, ongeacht een eventueel ander causaal verloop dan de verdachte voor ogen stond, en ongeacht eventuele andere oorzaken. Wie de gevolgen beoogt of aanvaardt, kan verwachten dat hij ze op zijn brood krijgt.

In geval van een **culpoos gevolgsdelict** speelt met name de (enigszins gegeneraliseerde) voorzienbaarheid een belangrijke rol, evt. in combinatie met andere factoren.

In geval van een **geobjectiveerd gevolg** als bijkomende voorwaarde voor strafbaarheid, of een door het gevolg gekwalificeerd delict, kan worden volstaan met de vraag of er sprake is van een relevante veroorzakende factor (zie boven). Met andere woorden: is de wijze van intreden van het geobjectiveerde gevolg ‘typisch’ voor deze delictsomschrijving?

Op grond van deze criteria wordt vastgesteld of het verboden gevolg in beginsel in redelijkheid aan (de gedraging van) de verdachte kan worden toegerekend.

4. Zijn er **contra-indicatoren (doorslaggevende factoren)** die er alsnog aan in de weg staan dat het (verboden) gevolg in redelijkheid aan de verdachte moet worden toegerekend?

Uitgangspunt is dat het ene strafrechtelijk relevante causaal verband het andere strafrechtelijk relevante causaal verband niet wegneemt (vgl. ook: ‘medeschuld disculpeert niet’). Ieder heeft in te staan voor zijn strafrechtelijk relevante aandeel in het verboden gevolg.

Desondanks kunnen er redenen zijn om eventuele andere causale verbanden en factoren zo doorslaggevend te achten dat het niet langer redelijk is het gevolg aan de verdachte toe te rekenen. Deze factoren, omstandigheden, causale verbanden ‘doorbreken dan de causale keten’.

Het beantwoorden van de volgende vragen kan een hulpmiddel zijn om vast te stellen of er sprake is van doorslaggevende contra-indicatoren

- Wat was de **aard** en de **ernst** van de (directe gevolgen van de) gedraging van de verdachte **in verhouding** tot de andere oorzaken die mede tot het verboden gevolg hebben geleid (was er – wat betreft die andere oorzaken – bijvoorbeeld sprake van ‘normale’ complicaties of was er wellicht sprake van een zodanig ernstige fout van een behandelend arts dat daarmee de causale keten tussen de gedraging van de verdachte en het gevolg doorbroken moet worden geacht?);
- In hoeverre heeft de gedraging van de verdachte ‘**noodzakelijkerwijs**’ geleid tot het verboden gevolg?
- Was het **tijdsverloop** tussen de gedraging en het gevolg van dien aard dat het gevolg in redelijkheid niet meer kan worden toegeschreven aan de gedraging?
- Was het aantal **tussenschakels** zo **groot**, of **van dien aard**, dat ze **afzonderlijk** of **opgeteld doorslaggevend** waren voor het ingetreden gevolg? Was er bijvoorbeeld sprake van een toevallige gebeurtenis die als een zodanig zelfstandige oorzaak van het verboden gevolg moet worden

beschouwd, dat daardoor de causale keten tussen de gedraging van de verdachte en het gevolg is doorbroken?

Het bekende voorbeeld in dit verband: de vallende dakpan die op de ambulance terecht komt waarmee een slachtoffer dat niet al te zwaar gewond is geraakt als gevolg van een ongeval dat door de verdachte is veroorzaakt, naar het ziekenhuis wordt vervoerd. Als de vallende dakpan tot gevolg heeft dat de chauffeur van de ambulance zodanig schrikt dat daardoor een fataal ongeluk wordt veroorzaakt, kan de eventuele dood van het slachtoffer niet in redelijkheid aan de verdachte worden toegerekend.

In het kader van het vaststellen van de toerekening naar redelijkheid kunnen ook de diverse oude **causaliteitstheorieën** nog een zekere rol spelen (gelet op het type delict en de omstandigheden v.h. geval) voor zover ze al niet zijn verwerkt in de hierboven besproken stappen:

- de equivalentietheorie of de *conditio-sine-qua-non*-leer: vgl. de ondergrens van het strafrechtelijk relevante causale verband;
- de *causa-proxima*-theorie (de leer van de directe, naaste oorzaak van het gevolg): vgl. de contra-indicaties; het tijdsverloop kan een rol spelen bij de vraag of de causale keten doorbroken moet worden geacht.
- de adequatie-theorieën of de relevantie-theorieën: vgl. de relevante veroorzakende factor;
- en, in verband met deze laatste theorieën, het ‘voorzienbaarheids criterium’ (‘relevante’ of ‘adequate’ oorzaken zijn in deze theorieën met name die oorzaken waarvan voorzienbaar was dat ze tot het verboden gevolg zouden leiden): vgl. het doorslaggevende criterium bij culpose gevolgsdelicten.

Nog een enkel woord over de verhouding tussen **causaliteit en het culpose gevolgsdelict**:

Culpose gevolgsdelicten veronderstellen een causaal verband tussen de gedraging (die achterwege had moeten blijven) en het verboden gevolg.

Als er een concreet gedragsvoorschrift wordt overtreden, wordt de dader geacht de daaruit voortvloeiende gevolgen te hebben voorzien. In dat geval is er dus sprake van ‘**geobjectiverde voorzienbaarheid**’.² Aan de hand van dezelfde (geobjectiverde, zij het wat meer gegeneraliseerde) ‘voorzienbaarheid’ wordt doorgaans ook de strafrechtelijk relevante causaliteit vastgesteld. In dat geval moet nog wel worden gezien of er eventueel **bijzondere contra-indicaties kunnen zijn op grond waarvan het gevolg in redelijkheid niet aan de verdachte kan worden toegerekend** (vgl. de vallende dakpan, die in de weg kan staan aan (ook) de toerekening op basis van de ‘geobjectiverde voorzienbaarheid’).

Als daarentegen bij het vaststellen van culpa via de ‘**subjectieve voorzienbaarheid**’ wordt geredeneerd, ligt de nadruk op de vraag of de verdachte het gevolg *in concreto* heeft kunnen voorzien, mede gelet op de eventuele Garantstelling (de eventuele extra zorgplicht van de verdachte). Ook dan kan aan de hand van dezelfde (maar in dat geval ‘subjectieve’, *concrete*) voorzienbaarheid de strafrechtelijk relevante causaliteit worden vastgesteld.

Echter, hier vervaagt de grens tussen de (strafrechtelijk relevante) causaliteit en de culpa méér dan in het geval de weg van de objectieve voorzienbaarheid wordt gekozen. De eventuele bijzondere redenen (contra-indicaties) om het gevolg niet toe te rekenen aan de verdachte zijn dan voor een belangrijk deel verdisconteerd in de concrete voorzienbaarheid. Het vaststellen van de culpa, respectievelijk van de strafrechtelijk relevante causaliteit, gaan in dat geval dus nog meer hand in hand.

Enkele algemene aandachtspunten:

² Zie D.H. de Jong en G. Knigge, *Van Bemmelen en Van Veen, Ons Strafrecht deel I, het materiële strafrecht*, 14^e druk, Deventer: Kluwer 2003, p. 134. Zie voorts de conclusie van A-G Vellinga bij ECLI:NL:HR:2004:AO5822, NJ 2005/252 en de literatuur en jurisprudentie waarnaar hij daarin verwijst.

Het tegenwoordige (non)criterium voor het vaststellen van het **strafrechtelijk relevante causale verband** is – zo bleek – de ‘**toerekening naar redelijkheid**’. Voor de vraag of een bepaald causaal verband strafrechtelijk relevant is, moet eerst worden vastgesteld of er ‘objectief’ gezien wel sprake is van een causaal verband (de eerste ‘vraag’). Dus eerst moet worden nagegaan of op zijn minst is voldaan is aan het *condicio sine qua non*-vereiste. Voorts moet er – zo bleek – nog sprake zijn van een ‘relevante veroorzakende factor (de tweede ‘vraag’).

Vervolgens – of liever gezegd: tegelijkertijd – dient de ‘normatieve’ relevantie van het causale verband te worden afgeleid uit (het vervullen van) alle andere voorwaarden voor strafbaarheid en de daarmee samenhangende indicaties voor toerekening naar redelijkheid (immers, als blijkt dat niet tevens is voldaan aan alle andere voorwaarden voor strafbaarheid, is het causale verband al op voorhand niet relevant).

Maar ook als het causale verband in dat opzicht wel relevant is, kunnen er bijzondere redenen zijn om het verboden gevolg toch niet aan de verdachte toe te rekenen. Immers, andere factoren kunnen – zo bleek – ten opzichte van de gedraging van de dader een doorslaggevende rol hebben gespeeld. In dat geval heeft toerekening naar redelijkheid (in die visie) een strafuitsluitende werking. Niet ondenkbaar is dat de Hoge Raad in ‘Letale Longembolie’ eveneens doelde op deze strafuitsluitende werking van ‘toerekening naar redelijkheid’. Dat lijkt in ieder geval te stroken met de bewoordingen van de Hoge Raad.

Maar ‘toerekening naar redelijkheid’ kan ook tot een onwenselijke uitbreiding van de strafbaarheid leiden, bijvoorbeeld als niet met zekerheid kan worden vastgesteld of er al dan niet sprake was van *condicio sine qua non*. Een bepaalde onzekerheidsmarge bij het objectief vaststellen van het vereiste causale verband moet voor lief worden genomen (dat geldt voor elke bewijsconstructie, dus ook voor de vraag of is voldaan aan het *condicio-sine-qua-non*-vereiste). Maar dat mag er niet toe leiden dat in geval van ‘wezenlijke bewijsnood’ met betrekking tot het vaststellen van de *condicio sine qua non* het relevante causale verband dan maar ‘redelijkerwijs (normatief) wordt toegerekend’ in plaats van ‘objectief’ vastgesteld. Want ook bij de toerekening naar redelijkheid moet in ieder geval de ondergrens van het vereiste causale verband in acht worden genomen. Zo niet, dan zou aan één van de voorwaarden voor strafbaarheid niet zijn voldaan, dan wel: dan zou de bewijsnood m.b.t. het causale verband a.h.w. worden weggeredeneerd door het vereiste causale verband ‘normatief toe te rekenen’ in plaats van het ‘objectief vast te stellen’ (zij het met een bepaalde onzekerheidsmarge). De uiterste consequentie zou dan zijn dat er in de toekomst geen onderzoek meer zou hoeven plaats te vinden naar deze ondergrens van de strafrechtelijk relevante causaliteit. Het uitgangspunt ‘toerekening naar redelijkheid’ zou dan tot een onwenselijke uitbreiding van strafbaarheid kunnen leiden in plaats van (zie boven) tot een ‘redelijke’ strafuitsluiting in bijzondere gevallen. Het risico van willekeur is dan zeker niet denkbeeldig. Het is dus maar zeer de vraag of het criterium ‘toerekening naar redelijkheid’ ook betrekking zou moeten hebben op de ondergrens van de strafrechtelijk relevante causaliteit (het *condicio-sine-qua-non*-vereiste) zoals de Hoge Raad aanvankelijk in sommige arresten leek te suggereren.³ Het voor lief nemen van een bepaalde onzekerheidsmarge bij het ‘objectief vaststellen’ van deze ondergrens – en dat ook beter tot uitdrukking brengen – had meer voor de hand gelegen. Inmiddels lijkt de Hoge Raad ook voor die weg te hebben gekozen.⁴

³ Vgl. HR 20 januari 2005, NJ 2006, 86: de onzekerheid over de exacte doodsoorzaak van het bejaarde slachtoffer staat niet in de weg aan de redelijke toerekening van diens dood aan het gewelddadig optreden van de verdachte.

HR 28 november 2006, ECLI:NL:HR:2006:AZ0247: het Hof had overwogen dat ‘niet geheel kan worden uitgesloten’ dat het letsel mede is veroorzaakt door het handelen van derden, zodat causaal verband tussen het geweld door de verdachte en het letsel niet kan worden bewezen. HR: de vraag of er causaal verband bestaat tussen het geweld van de verdachte en het letsel dient te worden beantwoord aan de hand van de maatstaf ‘redelijkerwijs toerekenen’. Het hof heeft deze maatstaf miskend.

⁴ Zie N.J.M. Kwakman ‘[Causaal verband in de Groninger HIV-zaak : een reactie](#)’.

Delikt en Delinkwent 2012, 45: ‘Het hof had volgens de HR moeten aantonen dat het hoogst onwaarschijnlijk was dat de HIV-besmetting door iets anders (onveilige seks met anderen) was veroorzaakt dan door het injecteren met het besmette bloed. De zaak werd verwezen naar het Hof Arnhem.’ Zie HR 27 maart 2012, ECLI:NL:HR:2012:BT6362.